

रणनीति	कार्यनीति
	<p>वार्षिक रूपमा कार्य सम्पादन परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>५. आधारभूत, माध्यमिक र उच्च शिक्षा सम्बन्धी शैक्षिक संस्था सञ्चालन तथा नियमनका लागि छाता ऐन तर्जुमा गरिनेछ ।</p>

५. अपेक्षित उपलब्धि

योजनाको अन्त्य सम्ममा १५ वर्ष माथिको साक्षरता दर ५८ बाट ९५ प्रतिशत पुगेको हुने, युवा साक्षरता दर ९२ बाट ९९ प्रतिशत पुगेको हुने, आधारभूत तहमा खुद भर्नादर ९३ बाट ९९ प्रतिशत र माध्यमिक तह (९-१२) मा खुद भर्नादर ४६ बाट ६५ पुगेको हुनेछ । प्रारम्भिक बालविकासमा खुद भर्ना दर शत प्रतिशत पुगेको हुनेछ । उच्च शिक्षाको कुल भर्ना दर २२ प्रतिशत र काम गर्ने उमेर समूहका प्राविधिक तथा व्यावसायिक क्षेत्रमा तालिम प्राप्त जनसङ्ख्या ३१ बाट ५० प्रतिशत पुगेको हुनेछ । मातृभाषामा पठनपाठन हुने विद्यालय सङ्ख्यामा २० प्रतिशतले वृद्धि भएको हुनेछ । आधारभूत तहमा महिला शिक्षकको अनुपात कम्तीमा ५० प्रतिशत कायम भएको हुनेछ । माध्यमिक शिक्षामा अध्ययन गर्नेमध्ये ३० प्रतिशत प्राविधिक धारमा र १५ प्रतिशत विज्ञान विषय अध्ययन गरेका हुनेछन् । कक्षा ५, ८, १० र १२ मा विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण भएको हुनेछ ।

७.३ स्वास्थ्य तथा पोषण

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ । देश विकासमा स्वस्थ र उत्पादनशील नागरिकको महत्त्वलाई दृष्टिगत गरी यस क्षेत्रमा लगानी वृद्धि मार्फत गुणस्तरीय तथा सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु राज्यको दायित्व हो । यसै सन्दर्भमा लोककल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरूप स्वास्थ्य क्षेत्रलाई नाफामूलकबाट क्रमशः सेवामूलक क्षेत्रमा रूपान्तरण गर्दै लैजानु पर्ने आवश्यकता छ । संविधानको एकल तथा साझा अधिकार सूची अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई स्वास्थ्य सेवाको जिम्मेवारी दिँदै स्वास्थ्य नीति, मापदण्ड, गुणस्तर, अनुगमन, परम्परागत उपचार सेवा र सरुवा रोग नियन्त्रण लगायतको कार्य संघको अधिकार भित्र राखिएको छ । यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि अन्तरमन्त्रालय समन्वय तथा सहकार्य अपरिहार्य रहेको छ ।

स्वास्थ्य सेवामा कार्यान्वयन भएका विभिन्न कार्यक्रमको फलस्वरूप प्रतिहजार जीवित जन्ममा शिशु मृत्युदर ३२, नवजात शिशु मृत्युदर २१ र पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर ३९ तथा मातृ मृत्युदर २३९ (प्रतिलाख जीवित जन्ममा) मा झरेको छ भने कुल प्रजनन दर २.३ प्रति महिला रहेको छ । त्यसैगरी पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकामा पुङ्कोपना घटेर ३६ प्रतिशत रहेको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा नेपालले विभिन्न समयमा गरेको अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता, नेपाल सरकारका विद्यमान नीति एवम् स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रका प्रमुख समस्या, चुनौती तथा अवसरलाई समेत आधार बनाउँदै दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्ने राष्ट्रिय कार्यसूची रहेको छ । नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन आधुनिक चिकित्सा, आयुर्वेदिक, प्राकृतिक, होमियोपेथिक चिकित्सा क्षेत्र, स्वास्थ्य सुशासन र अनुसन्धानमा लगानी बढाउन आवश्यक

देखिएको छ। यस योजनामा स्वास्थ्य सेवालाई जनताको घरदैलोसम्मै पुऱ्याउन राज्यको नेतृत्वदायी र निजी तथा सहकारी क्षेत्रको परिपूरक भूमिका रहनेछ।

२. प्रमुख समस्या

जनताले अपेक्षा गरे अनुरूप गुणस्तर सहितको स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र एकरूपता कायम गर्न नसक्नु, सेवामूलक तथा जनस्वास्थ्यप्रति उत्तरदायी सेवा तथा जनशक्ति पर्याप्त विकास गर्न नसक्नु, स्वास्थ्य सेवामा लगानी अनुसारको प्रतिफल प्राप्त नहुनु, सरकारी स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यकता अनुसारको आधुनिक उपकरण र विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको अभाव हुनु, सर्ने तथा नसर्ने रोगहरू, कुपोषण, दुर्घटना तथा विपद्जन्य स्वास्थ्य समस्या विद्यमान रहनु, विश्वव्यापीकरणसँगै खानपान तथा जीवनशैलीमा आएको परिवर्तनले नसर्ने रोगहरूको भार तथा मानसिक स्वास्थ्य समस्याहरू बढ्दै जानु प्रमुख समस्या हुन्। स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित जनशक्ति उत्पादन र उपयोगबीच सामन्जस्यता हुन नसक्नु, जलवायु परिवर्तन, बढ्दो खाद्य असुरक्षा तथा प्राकृतिक विपद्ले हुने मानवीय स्वास्थ्य समस्याहरू उत्पन्न हुनु, एन्टिबायोटिकको समुचित प्रयोग नहुँदा त्यसबाट हुने प्रति-जैविक प्रतिरोध (Anti-Microbial resistance) बढ्दै जानु, मातृ मृत्युदर घटने क्रममा भए पनि गति न्यून रहनु, ५ वर्ष मुनिका करिब एक तिहाइभन्दा बढी बालबालिका र प्रजनन उमेर समूहका महिलामा न्यून पोषण हुनु, समुदायमा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवामा निजी क्षेत्रको सहभागिता, यथोचित सहकार्य तथा प्रभावकारी नियमन हुन नसक्नु जस्ता समस्या समेत रहेका छन्।

३. चुनौती तथा अवसर

स्वास्थ्यका सबै क्षेत्रमा नागरिकको समतामूलक पहुँच स्थापित गर्नु, निःशुल्क गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सबै स्थानीय तहबाट सर्वसुलभ रूपमा उपलब्ध गराउनु, अति विपन्न र जोखिममा परेका नागरिकलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनु, स्वास्थ्य उपचारमा उच्च रहेको व्यक्तिगत खर्च घटाउनु, वित्तीय स्रोतको परिमाण निर्धारण र उपलब्धता सुनिश्चितता गर्नु, संघीय प्रणाली अनुरूप स्वास्थ्य संस्थाको व्यवस्थापन गर्नु, स्वास्थ्य बिमालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गराउनु, नाफामूलक स्वास्थ्य क्षेत्रलाई क्रमशः सेवामूलक क्षेत्रमा रूपान्तरण गरी स्वास्थ्य क्षेत्रलाई मानव स्वास्थ्यप्रति जिम्मेवार बनाउनु, स्वास्थ्य सेवा र सामाजिक उत्तरदायित्व वहन गर्ने सीप-मिश्रित दक्ष स्वस्थ जनशक्तिको सन्तुलित व्यवस्थापन गर्नु, औषधि उत्पादनमा आत्मनिर्भर बन्नु, जलवायु परिवर्तन र बढ्दो शहरीकरणसँगै सिर्जना भएका जीवनशैलीसँग सम्बन्धित स्वास्थ्य समस्याको समाधान गर्नु, औषधि तथा औषधिजन्य सामग्रीको प्रभावकारी व्यवस्थापन तथा नियमन गर्नु, स्वास्थ्य सूचना प्रणालीलाई थप व्यवस्थित, एकीकृत र प्रविधिमैत्री बनाउँदै सबै तहको स्वास्थ्य सूचनाको मागलाई यथोचित सम्बोधन गरी अनुमगन, मूल्याङ्कन, समीक्षा, नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोग बढाउनु, मृत्युको कारणको अभिलेख राख्ने पद्धतिको विकास र नियमित अनुसन्धान गर्नु, स्वास्थ्य सेवामा गुणस्तरको सुनिश्चितता तथा नियमन गरी समग्र स्वास्थ्य तथा पोषण क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु जस्ता प्रमुख चुनौती रहेका छन्।

संविधान प्रदत्त राज्यका संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी अधिकारको सूची बाँडफाँट हुनु, नीति र कानून मार्फत स्वास्थ्य बिमा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा रहनु, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नै स्रोतको प्रयोग गरी स्वास्थ्यमा लगानी वृद्धि गर्दै कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु, नयाँ सूचना प्रविधि, औषधि तथा उपकरणहरूको उपलब्धता बढ्दै जानु, पूर्वाधारको विकाससँगै नागरिकहरूमा चेतना तथा चासो निरन्तर बढ्दै जानु, समुदायस्तरसम्म स्वास्थ्य

सञ्जालको विस्तार हुनुका साथै विद्यमान स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रमले स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित तथा गुणस्तरीय बनाउने कार्यमा जोड दिनु एवम् नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोग सबै तहका सरकारहरूको प्राथमिकतामा पर्नु जस्ता अवसर रहेका छन्।

४. सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति

४.१ सोच

स्वस्थ, उत्पादनशील, जिम्मेवार र सुखी नागरिक।

४.२ लक्ष्य

सबै तहमा सबल स्वास्थ्य प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै जनस्तरमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।

४.३ उद्देश्य

- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा सबै किसिमका स्वास्थ्य सेवाहरूको सन्तुलित विकास र विस्तार गर्नु।
- सर्वसुलभ र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको लागि सरकारको उत्तरदायित्व र प्रभावकारी नियमन अभिवृद्धि गर्दै नाफामूलक स्वास्थ्य क्षेत्रलाई सेवामूलक क्षेत्रको रूपमा क्रमशः रूपान्तरण गर्नु।
- बहुक्षेत्रीय समन्वय तथा साझेदारी सहित स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको पहुँच तथा उपभोग बढाई सेवा प्रदायक र सेवाग्राहीलाई थप जिम्मेवार बनाउँदै स्वस्थ जीवनशैली प्रवर्द्धन गर्नु।

४.४ रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक तथा प्रशामक (Palliative Care) लगायतका आधारभूतदेखि विशिष्टीकृत र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।	१. निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको सर्वसुलभ पहुँचको लागि प्याकेज र प्रोटोकल तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ। २. ग्रामीण क्षेत्रका नागरिकको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच विस्तार गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ रूपमा प्रवाह गर्न टेलीमेडिसिन लगायत आधुनिक प्रविधिको विकास र विस्तार एवम् निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा घुम्ती स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रमको कार्यविधि बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ। ३. स्वास्थ्य सेवामा साझेदारीको कार्यविधि तयार गरी निजी तथा गैरसरकारी संस्थासँगको सहकार्यमा सबै तहमा पुनर्स्थापना केन्द्र स्थापना गर्दै समुदायमा आधारित पुनर्स्थापनात्मक तथा प्रशामक सेवालाई विकास र विस्तार गरिनेछ। ४. रोगको भार तथा लागत प्रभावकारिताको आधारमा समयानुकूल खोप सेवाहरू प्रदान गरिनेछ। खोप सेवालाई दिगो बनाउन खोप कोषलाई सुदृढ

रणनीति	कार्यनीति
	<p>बनाइनेछ ।</p> <p>५. आचारसंहिता मार्फत चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी र बिरामी बीचको असल र सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्दै सद्भावपूर्ण व्यवहार सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>६. सबै तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरलाई सुधार गर्न नेपाल स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास मापदण्ड एवम् न्यूनतम सेवा मापदण्डलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै आवश्यक बजेट सुनिश्चित गरिनेछ ।</p>
२. आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा तथा अन्य चिकित्सा पद्धतिको योजनाबद्ध विकास र विस्तार गर्ने ।	<p>१. स्थानीय स्तरमा उपलब्ध औषधिजन्य जडीबुटी, खनिज एवम् जान्तब द्रव्यको पहिचान, सङ्कलन, संरक्षण र प्रवर्द्धनको लागि संरचना निर्माण गरिनेछ ।</p> <p>२. प्रचलित प्राकृतिक चिकित्सा, वैकल्पिक तथा अन्य चिकित्सा पद्धति तथा सेवाहरूलाई निश्चित मापदण्डका आधारमा सूचीकृत तथा व्यवस्थित गर्दै आयुर्वेद, पञ्चकर्म, योग र प्राकृतिक चिकित्साको विशिष्टीकृत सेवा सहितको राष्ट्रिय आयुर्वेद, योग, ध्यान, प्रणायाम, मनोपरामर्श, पञ्चकर्म तथा प्राकृतिक चिकित्सा सेवा केन्द्रको स्थापना गरी स्वास्थ्य पर्यटनलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।</p>
३. जीवनपथको अवधारणा (Life Course Approach) अनुरूप सबै उमेर समूहका नागरिकको स्वास्थ्य आवश्यकतालाई सम्बोधन गरी मातृशिशु, बालबालिका र किशोरकिशोरीको सर्वाङ्गीण विकास र परिवार व्यवस्थापन सेवालाई थप सुधार तथा विस्तार गर्ने ।	<p>१. जीवनचक्रको अवधारणा अनुरूप मातृशिशु, बालबालिका, किशोरकिशोरीको सर्वाङ्गीण विकास र परिवार व्यवस्थापन सेवालाई थप सुधार तथा विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>२. सबै उमेर समूहका नागरिकको स्वास्थ्य आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न जीवनपथको अवधारणा अनुरूप स्वास्थ्य सेवालाई जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा अपाङ्गतामैत्री बनाइनेछ ।</p> <p>३. विभिन्न उमेर समूहमा हुनसक्ने स्वास्थ्य जोखिम शीघ्र पहिचान गर्न नियमित रूपमा स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।</p> <p>४. महिलामा बढ्दो क्रममा रहेको स्तन क्यान्सर र सर्भाइकल क्यान्सर जस्ता रोगहरूको निःशुल्क परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।</p> <p>५. मातृ मृत्युदर घटाउन तथ्यमा आधारित मिडवाइफ शिक्षा तथा सेवा लगायत विशेष कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p>
४. जनसङ्ख्याको वितरण,	१. स्थानीय तहका हरेक वडामा कम्तीमा एक आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र,

रणनीति	कार्यनीति
भौगोलिक अवस्थिति एवम् आवश्यकताको आधारमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा अस्पताल र स्वास्थ्य संस्थाहरू तथा सीप-मिश्रित सामाजिक उत्तरदायित्व वहन गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको विकास तथा विस्तार गर्ने ।	<p>हेरेक स्थानीय तहमा आधारभूत आकस्मिक शल्यक्रिया र प्राथमिक ट्रमा केयर सहितको स्वास्थ्य सेवा सुनिश्चित हुने गरी प्राथमिक अस्पताल, प्रदेश अन्तर्गत द्वितीय तहको अस्पताल, प्रादेशिक अस्पताल र संघ अन्तर्गत रहने गरी अति-विशिष्टीकृत अस्पताल र संघ अन्तर्गत नै रहने गरी हेरेक प्रदेशमा कम्तीमा एक विशिष्टीकृत अस्पताल र एक स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान स्थापना र सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>२. सरकारी स्वास्थ्य संस्थामा कार्यरत चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी एक मात्र स्वास्थ्य संस्थामा रहने 'एक चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी-एक स्वास्थ्य संस्था' को अवधारणालाई सबै सरकारी स्वास्थ्य संस्थामा क्रमशः लागू गरिनेछ र यस अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न तथा सेवाको पहुँच विस्तार गर्नका लागि सरकारी अस्पतालहरूमा अतिरिक्त सुविधा सहितको विस्तारित स्वास्थ्य सेवा कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. आधुनिक विधि र निश्चित मापदण्ड विकास गरी स्वास्थ्य संस्थाको सङ्ख्या, प्रकार, स्थान तथा आवश्यक स्वास्थ्य जनशक्तिको निर्धारण गर्न गुरुयोजना तयार गरी लागू गरिनेछ ।</p> <p>४. देशको आवश्यकता र वित्तीय स्रोतको उपलब्धता हेरी प्राथमिकताको आधारमा स्वास्थ्यका विभिन्न विधामा छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ ।</p>
५. स्वास्थ्यमा राष्ट्रिय लगानी वृद्धि गर्दै दिगो स्वास्थ्य वित्तीय प्रणालीको विकास गर्ने ।	<p>१. स्वास्थ्य सेवामा सबैको समतामूलक पहुँच वृद्धि, स्वास्थ्य सेवामा व्यक्तिगत खर्चको न्यूनीकरण र लागत प्रभावकारिताका आधारमा स्वास्थ्यमा वित्तीय स्रोतको परिचालन गर्ने विषयलाई समेट्दै एकीकृत राष्ट्रिय स्वास्थ्य वित्तीय रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।</p> <p>२. गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सबै स्थानीय तहमा निःशुल्क र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवा लगायत अन्य स्वास्थ्य सेवालाई समतामूलक स्वास्थ्य बिमा मार्फत उपलब्ध गराइनेछ ।</p>
६. स्वास्थ्य सेवामा सरकारको नेतृत्वदायी भूमिका सुनिश्चित गर्दै सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबीचको सहकार्य तथा साझेदारीलाई व्यवस्थापन	<p>१. शिक्षा क्षेत्रसँग आवश्यक समन्वय गरी 'एक विद्यालय-एक स्वास्थ्यकर्मी नीति' कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>२. स्वास्थ्य सम्बन्धी नियमनकारी निकायहरूको जनशक्ति, संरचना र कार्यक्षेत्रलाई सुधार गर्दै सो सम्बन्धी व्यावसायिक परिषद्हरूको छाता संरचनाको विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>३. स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानहरूलाई थप व्यवस्थित गर्न एकीकृत छाता ऐनको</p>

रणनीति	कार्यनीति
तथा नियमन गर्ने ।	<p>तर्जुमा गरी आवश्यक संरचनाको विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>४. निश्चित उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्पष्ट मापदण्ड र कार्यविधि तर्जुमा गरी निजी, सामुदायिक तथा गैर सरकारी क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूसँग सहकार्य तथा साझेदारी गरिनेछ ।</p> <p>५. सरकारी, निजी, सामुदायिक एवम् सहकारी क्षेत्रलाई समेट्दै चिकित्सा सुशासन कायम गर्नुको साथै स्वास्थ्य सेवा मूल्यलाई निश्चित मापदण्ड बनाई नियमन गरिनेछ ।</p> <p>६. प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई जिम्मेवार बनाई अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्य संस्था एवम् प्रयोगशालाबाट सिर्जना हुने फोहोर र औषधिजन्य फोहोरको उचित व्यवस्थापनको लागि नियमनका साथै निरन्तर अनुगमन गरिनेछ ।</p>
७. नयाँ प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीहरूका साथै औषधि तथा औषधिजन्य सामग्रीको उत्पादन, आयात, भण्डारण, वितरण तथा प्रयोगको नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने ।	<p>१. नेपाल सरकारबाट निःशुल्क प्रदान गरिने औषधिलाई मध्यनजर गर्दै औषधि उत्पादनमा मुलुकलाई क्रमशः आत्मनिर्भर बनाइनेछ ।</p> <p>२. औषधिजन्य जडीबुटिको व्यावसायिक खेती र औषधि उद्योगको विकास र प्रवर्द्धनमा जोड दिई औषधि तथा प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामग्रीको उत्पादन, भण्डारण र वितरणको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरिनेछ ।</p> <p>३. जेनेरिक प्रेस्क्रिप्सनको कार्यान्वयन, औषधिको मूल्य तथा गुणस्तर निर्धारण, प्रति-जैविक प्रतिरोधको न्यूनीकरण, एन्टिबायोटिक दुरुपयोगको नियन्त्रण र औषधिको अनुसन्धान लगायतका विषयलाई प्रभावकारी बनाउन नियमनकारी निकायको विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।</p>
८. सर्ने तथा नसर्ने रोग नियन्त्रण तथा जनस्वास्थ्य विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि सामुदायिक स्वास्थ्य प्रणाली सहितका एकीकृत उपाय अवलम्बन गर्ने ।	<p>१. सर्ने तथा नसर्ने रोगहरूको अध्ययन, अनुसन्धान, निगरानी, रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण, उन्मूलन तथा नियमनका लागि राष्ट्रिय स्तरमा एकीकृत निकायको विकास गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>२. नसर्ने तथा दीर्घ रोगहरूको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचार सेवालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न बहुक्षेत्रीय समन्वय मार्फत दीर्घकालीन रणनीति तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>३. सिकल सेल एनिमिया र थालेसेमिया लगायतका वंशानुगत रोगहरूको भार र वितरण सम्बन्धमा जनसङ्ख्यामा आधारित अनुसन्धानको आधारमा कार्ययोजना बनाई रोकथाम तथा उपचारका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।</p> <p>४. मानसिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई सबै तहमा विस्तार गरिनेछ ।</p> <p>५. आँखा, नाक, कान, घाँटी तथा मुख सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवालाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा क्रमशः विकास र विस्तार गरिनेछ ।</p>

रणनीति	कार्यनीति
	६. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विपद् तथा महामारीको तत्काल सम्बोधन, एम्बुलेन्स सेवाको एकीकृत विकास, साधन सम्पन्न तालिम प्राप्त चिकित्सक र स्वास्थ्यकर्मीको टोलीलाई परिचालन गर्न कार्यविधि बनाई लागू गरिनेछ।
९. स्वास्थ्य सूचना प्रणालीहरूलाई थप व्यवस्थित, एकीकृत र प्रविधिमैत्री बनाउँदै सबै तहको स्वास्थ्य सूचनाको मागलाई यथोचित सम्बोधन गरी अनुगमन, मूल्याङ्कन, समीक्षा, नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोग बढाउने।	१. स्वास्थ्य तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण, प्रक्षेपण, विश्लेषण गरी सबै तहमा हुने नीति निर्माण तथा निर्णय प्रक्रियामा तथ्याङ्कको प्रयोगलाई बढावा दिइनेछ। २. स्वास्थ्य संस्था तहमा तथ्याङ्क व्यवस्थापनलाई प्रविधिमैत्री बनाई स्वास्थ्य संस्थाबाट नै विद्युतीय प्रतिवेदन गर्ने र क्रमशः विद्युतीय स्वास्थ्य अभिलेखलाई सबै स्वास्थ्य संस्थामा विस्तार गरिनेछ। ३. स्थानीय तहमा उत्पादन हुने स्वास्थ्य तथ्याङ्कलाई आवश्यकता अनुरूप राष्ट्रिय मूल सञ्जालसँग आबद्ध गरी नियमित रूपमा सूचना अद्यावधिक हुने प्रणालीको विकास तथा सम्प्रेषणको व्यवस्था गरिनेछ। ४. राष्ट्रिय आवश्यकता तथा प्राथमिकताका आधारमा अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण गर्ने र प्राप्त नतिजालाई नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमामा प्रयोग गरिनेछ।
१०. नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्को कार्यक्षेत्रलाई समयानुकूल परिमार्जन गर्दै प्रदेशस्तरसम्म विकास र विस्तार गर्ने।	१. तथ्यमा आधारित स्वास्थ्य नीति तथा योजना तर्जुमा गर्न स्वास्थ्य अनुसन्धानलाई विश्वविद्यालय तथा प्राञ्जिक क्षेत्रसँग सहकार्य गर्दै नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद्को संरचनालाई प्रदेशस्तरसम्म विस्तार गरिनेछ।
११. आप्रवास प्रक्रियाबाट जन स्वास्थ्यमा हुनसक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने।	१. आप्रवास स्वास्थ्य व्यवस्थापन सूचना प्रणालीको विकास गर्दै आप्रवासीको प्रस्थान पूर्व, गन्तव्य स्थानमा र आगमन पश्चात्को स्वास्थ्य परीक्षण तथा स्वास्थ्य सेवामा सहज पहुँच र उपयोगका लागि नीतिगत तथा संस्थागत व्यवस्था गरिनेछ।
१२. बहुक्षेत्रीय पोषण योजनाको समन्वय र साझेदारी मार्फत प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।	१. बहुक्षेत्रीय पोषण योजना (दोस्रो) ले परिलक्षित गरे अनुरूप प्रदेश र स्थानीय तहमा गठित पोषण सम्बद्ध संयन्त्रलाई पोषण सुधार योजना सहित सुदृढ बनाउँदै पोषण-विशेष तथा पोषण संवेदनशील कार्यक्रमलाई सबै स्थानीय तहबाट सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरिनेछ। २. कुपोषण न्यूनीकरण गर्न गुणस्तरीय एवम् स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको पहुँच र उपभोग बढाउँदै स्वस्थ बानी-व्यवहारलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ।
१३. बहुक्षेत्रीय समन्वय मार्फत सबै नीतिमा स्वास्थ्यलाई	१. जनस्वास्थ्य समस्यालाई सम्बोधन गर्न, खानेपानी, वातावरणीय सरसफाइ, वायु तथा ध्वनि प्रदुषण, खाद्य सुरक्षा, शिक्षा, सडक लगायतका विषयमा

रणनीति	कार्यनीति
समावेश गर्ने ।	<p>बहुक्षेत्रीय समन्वयलाई सुदृढीकरण गर्दै "सबै नीतिमा स्वास्थ्य" को अवधारणालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सम्बन्धित सरोकारवालासँग समन्वय गरी एक स्वास्थ्य अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।</p> <p>२. स्वास्थ्यलाई प्रतिकूल असर पार्ने सुतीजन्य, मदिरा, रासायनिक पदार्थ, विषादी तथा अखाद्य वस्तुहरूको मिसावट र प्रयोगलाई नियन्त्रण तथा नियमन गरिनेछ । जनस्वास्थ्यलाई हानि गर्ने प्रशोधित तथा तयारी खाद्यपदार्थहरू प्रवर्द्धन गर्ने खालका तथ्यहीन र भ्रमपूर्ण सन्देश एवम् विज्ञापनलाई निरुत्साहित तथा नियन्त्रण गर्न स्वास्थ्य सम्बन्धी सन्देश र सामग्री उत्पादन, प्रसारण र सम्प्रेषणलाई वैज्ञानिक, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ ।</p> <p>३. 'मेरो स्वास्थ्य, मेरो जिम्मेवारी' लाई प्रभावकारी बनाउन स्वस्थ भान्साको अवधारणा अनुरूप स्वस्थ खानाको प्रयोग गर्न हरेक नागरिकलाई सुसूचित गर्दै स्वस्थ वातावरण र सक्रिय जीवनशैलीको प्रवर्द्धन गर्न साइकल लेन, एक घर-एक करेसाबारी, सार्वजनिक पार्क, व्यायाम हल, योगाभ्यास तथा पञ्चकर्म केन्द्रको निर्माण र स्थापनाको लागि सरोकारवालासँग समन्वय गरिनेछ ।</p> <p>४. तोकिएका उद्योग, व्यवसाय तथा आयोजनाको स्वीकृति पूर्व व्यवसायजन्य स्वास्थ्य र सुरक्षालाई मध्यनजर गरी जनस्वास्थ्य प्रभाव मूल्याङ्कनको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा मापदण्ड र संयन्त्रको व्यवस्था गरिनेछ ।</p>

५. अपेक्षित उपलब्धि

स्वस्थ, सबल र सक्रिय जीवन सहितको नेपालीको औसत आयु ७२ वर्ष पुगेको हुनेछ । प्रतिलाख जीवित जन्ममा मातृ मृत्यु अनुपात ९९, प्रति हजार जीवित जन्ममा नवजात शिशु मृत्युदर १४ र पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर २४ मा झरेको हुनेछ । पाँच वर्ष मुनिका कम तौल भएका बालबालिका २७ बाट १५ प्रतिशत र पुडुकोपना भएका बालबालिका ३६ बाट २० प्रतिशतमा झरेको हुनेछ । नागरिकले आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गरेका हुनेछन् । स्वास्थ्य बिमामा आबद्ध भएको जनसङ्ख्या ६० प्रतिशत, स्वास्थ्य उपचारमा व्यक्तिगत खर्च घटेर ४० प्रतिशत, स्वास्थ्यमा सरकारी लगानी ८ प्रतिशत र ३० मिनेटको दूरीमा स्वास्थ्य संस्थामा पहुँच भएका घर-परिवार ८० प्रतिशत पुगेको हुनेछ । प्रोटोकल अनुसार कम्तीमा चार पटक गर्भवती जाँच गराउने महिला ८१ प्रतिशत, दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थितिमा जन्मिएका बालबालिका ७९ प्रतिशत र पूर्ण खोप पाउने बालबालिका ९५ प्रतिशत पुगेका हुनेछन् । मलेरिया, कालाज्वर र हात्तीपाइले रोग निवारण भएका हुनेछन् ।